

ՊԱՐԱԳԱՅՈՎ ԿԱՌՈՒՅՑՆԵՐԻ ՇԱՐԱԴԱՍԱԿԱՆ ԿԱՂԱՊԱՐՆԵՐԸ ԳՐԱԲԱՐՈՒՄ

ՀԱՅՐԱՊԵՏՅԱՆ Ս. Ա.

Գրաբարում պարագաներ են դառնում մակբայները, ածականները, գոյականի տարբեր հոլովաձևերը, նախդրավոր և նախադրությամբ կապակցությունները¹: Նախադասության մեջ պարագաների շարադասության մասին գրաբարի քերականության պատմության մեջ գրեթե ոչինչ չի ասվել: Եղածը խիստ ընդհանուր ձևակերպումներ են գրաբարում պարագա լրացումների բացարձակապես ազատ շարադասության մասին՝ առանց տարբերակման, առանց խորանալու մանրամասների մեջ: Իրականում պատկերն այլ է. պարագաների շարադասության՝ առաջին հայացքից «անկարգ» թվացող ազատությունը գրաբարում, պարզվում է, շատ դեպքերում ենթակա է որոշակի օրինաչափությունների, կարգավորվում է լեզվական տարբեր գործոններով՝ բառային, քերականական, ոճական և այլն: Այնինչ բնագրային նյութի հիման վրա կատարված մանրամասն վիճակագրական հաշվարկների համաձայն՝ տարբեր պարագաներ այս առումով հանդես են բերում նկատելի յուրահատկություններ: Խնդիրների նման՝ պարագաների շարադասությունը ևս դիտվել և գնահատվել է բացառապես ստորոգյալին անմիջապես նախորդելու կամ հաջորդելու հանգամանքով, մինչդեռ պարագան հաճախ ընդմիջարկված է իր լրացյալից ստորոգյալի միջուկի խնդիր լրացմամբ կամ

¹ Մ. Աբեղյանից սկսած՝ հայերենագիտության մեջ բուն կամ իսկական պարագաներ են դիտվել միայն մակբայներով (ածականով) արտահայտվածները, իսկ գոյականով, ինչպես նաև գոյականի և նախդրի կամ նախադրության գուգադրմամբ արտահայտվածները՝ պարագայական խնդիրներ, որոնք «խոսքի մեջ ունեցած իրենց նշանակությամբ ... պարագաների կարգին են պատկանում, բայց իսկական պարագա կամ մակբայ չեն, որովհետև պահում են իրենց հոլովական նշանակությունը» (տե՛ս **Աբեղյան Մ.**, Աշխարհաբարի շարահյուսություն, Վաղարշապատ, 1912, էջ 30): Բոլորովին չվիճարկելով ասվածի տրամաբանականությունը՝ արդի քերականագետներից շատերը գործողության կատարման տեղը, ժամանակը, ձևը, նպատակը, պայմանը, պատճառը կամ այլ հանգամանքները ցույց տվող բոլոր բայական լրացումները, անկախ իրենց դրսևորման եղանակից և ձևաբանական առանձնահատկություններից, իրենց շարահյուսական դերի ու նշանակության հիման վրա պարագաներ են համարում: Այդպես ենք վարվում նաև մենք գրաբարի պարագաների առումով, որոնք թեև «արտահայտման եղանակներով զգալի չափով տարբերվում են, սակայն իրենց ցույց տված հարաբերություններով նույնանում են ժամանակակից հայերենի պարագաներին» (**Ղազարյան Մ.**, Հայոց գրական լեզվի պատմություն, հ. Ա, Ե., 1961, էջ 449):

լրացումներով, հաճախ էլ՝ նախադասության այլ բնույթի շարադասական բա-դադրիչներով (ենթակա, կոչական, ձայնարկություն, վերաբերական և այլն): Հետևաբար, խնդրի բազմակողմանի ուսումնասիրության տեսակետից կարևորություն կարող են ներկայացնել նաև նախադասության կառուցվածքին, ծավալին, հաղորդակցական նշանակությանը, ռճաարտահայտչական գունավորմանը վերաբերող հարցերը: Պարագաների շարադասության տեսակետից հետաքրքրություն կարող է ունենալ նաև միևնույն լրացյալի նկատմամբ տարբեր, ինչպես նաև բազմակի պարագա լրացումների փոխդասավորության առանձնահատկությունների (եթե այդպիսիք կան) բացահայտումը և այլն: Բնականաբար, այս և այլ հարցերին որոշակի պատասխաններ կարելի է ակնկալել գրաբարի պարագաների շարադասական վիճակների առանձին-առանձին դիտարկումների հիման վրա կառուցված ընդհանուր պատկերացման առկայությամբ: Այդ իսկ պատճառով անհրաժեշտ ենք համարում նախապես գծել յուրաքանչյուր պարագայի շարադասական պատկերի դիտարկված իրողությունները հնարավորինս հիմնավորելով վիճակագրական փաստերով, ապա դրանց հիման վրա ներկայացնել պարագայով կառույցների բոլոր հնարավոր շարադասական կադապարները՝ փորձելով նաև պարզել, թե ինչպիսի գործառական հաճախականություն է դրսևորում դրանցից յուրաքանչյուրը դասական գրաբարում:

1. Տեղի պարագա. Դասական գրաբարում վկայված են բայական այս լրացման այն բոլոր իմաստային տարատեսակները (բուն, ուղևորման, ելման, անցման, ժամանման, դադարման տեղի պարագաներ), որոնք գործառում է արդի հայերենը: Արտահայտվում են տեղի մակբայներով, մի շարք դերանուններով, անվան առանձին հոլովաձևերով, նախդրավոր կամ նախադրությամբ կապակցություններով: Հանդես է գալիս ստորոգյալին և՛ անմիջապես, և՛ ոչ անմիջապես նախորդող ու հաջորդող դիրքերում: Գրեթե հավասարաչափ դրսևորում ունի լրիվ և թերի (ենթակայի զեղչումով) երկկազմ նախադասությունների մեջ: Հաճախադեպ է նաև միակազմ (դիմավոր և անդեմ) նախադասություններում: Ամենագործածական պարագաներից է. առկա է պարագա լրացում ունեցող նախադասությունների շուրջ 35%-ի մեջ՝ առանձին կամ այլ պարագաների հետ: Շարադասական պատկերն այսպիսին է.

1. 1 Վիճակագրությունը ցույց է տալիս, որ տեղի պարագան դասական հայերենում ընդգծված հետադասություն ունի, եթե արտահայտված է գոյականի հոլովաձևերով և նախդրավոր կամ նախադրությամբ կառույցներով: Հասկանալի է՝ խոսքն այստեղ աբեղյանական «պարագայական խնդրի» մասին է: Ի դեպ, կարելի է համոզված պնդել, որ իրենց այսպիսի շարադասությամբ լրացյալին հետադասվելու ակնհայտ հակումով պարագայական խնդիրները ավելի շատ նման են խնդիրներին և ոչ թե մակբայով կամ ածականով արտահայտված «բուն պարագաներին», որոնք, ինչպես հետագա շարադրանքը ցույց կտա, սովորաբար նախոր-

դում են ստորոգյալին: Առայժմ բավարարվենք գոյականով, նախորդով կամ նախադրությամբ կառույցներով արտահայտված տեղի պարագաների 70 %-ից ավելի հետադասությունը փաստող բազմաթիվ օրինակներից մի քանիսով. Մնազանդրանիկն *ի քաղաքին Դաւթի* /Ագաթ., 196/: Իջուցանէին անթիւ գանձս *ի բերդէն* /Բուգ., 212/: Այր անօրէն և անզգամ գնայ *ճանապարհս թիւրս* /Առակ., 2, 12/: Բնակեցոյց *յանդիման դրախտին փափկութեան* /Օննդ., Գ, 24/:

Եթե այսպիսի տեղի պարագան անմիջապես չի հաջորդում բայական լրացյալին, ապա սովորաբար նրանից ընդմիջարկվում է խնդիրներով, գերազանցապես ուղիղ խնդրով, ինչպես նաև ենթակայով կամ կոչականով (Իջանէր *արիւնն* ընդ ծայրս ոտից մատանց նորա /Ագաթ., 102/: Եւ ցրուեսցէ *Տէր զձեզ* ընդ ամենայն ազգս /Բ Օրին., Դ, 27/): Մինչդեռ բայի և հետադաս տեղի պարագայի արանքում այլ պարագաներ սովորաբար քիչ են ընկնում (Եւ անցեալ *որպէս զարծուի սրաթն* ընդ գետն /Խոր., 175/): Դրանք գերազանցապես հաջորդում են տեղի պարագային՝ եզրափակելով նախադասությունը, ինչպես՝ Տաջիկ ուղտուք արձակէ ի Հայս արս *զհողոյ և զջրոյ* /Բուգ., 4/: Երբեմն եզրափակող դիրքում ենթական է. Մխեսցեն ի ներքոյ նորա *աղբ* /Ագաթ., 74/: Բնակեցցէ յիս *գօրությունն Քրիստոսի* /Կոր., 80/:

Նմանօրինակ տեղի պարագայի հետադասությունը նրա սովորական՝ հաճախադեպ վիճակն է՝ թելադրված հաջորդող նախադասության հետ շարահյուսական կապի անհրաժեշտությամբ: Նկատի ունենք այն դեպքերը, երբ հաջորդող (երկրորդական) նախադասությունը լրացնում է նախորդող (գլխավոր) նախադասության տեղի պարագային. ինչպես՝ Զու արարեալ գնայ *յերկիրն Արարադայ, որ է ի կողմանս հիւսիսոյ* /Խոր., 35 /: Երևեր *ի վերայ ապարանիցն, յորում երանելին վախճանէր* /Կոր., 92/:

Փոքր բացառություններով՝ հետադաս է նաև բացահայտիչ-բացահայտյալ կապակցությամբ արտահայտված տեղի պարագան. Երթամք մեք *ի բնակիչս լերինն Կաւկասու ի կողմանս հիւսիսոյ* /Ագաթ., 780/: Էր նորա հարձ մի *ի գաւառէն Տարօնոյ, ի Հացեաց գեղջէ կարճագատացն* /Բուգ., 42/: Երթայր *յԱսորեստան առ տէրն իւր յարքայն Պարսից* /նույն տեղում, 40/:

Նկատելի է, որ տեղի (նաև մյուս բոլոր) պարագային նախադասության վերջում է պահում նաև լրացյալի գեղչումը. Իբրև շուշան (է) *ի մէջ փշոց*, այնպես մերձաւորդ իմ (կա) *ի մէջ դստերաց* /Երգ., Բ, 16/: Եւ զԿադմոս և զայլս երկուս յորդոց իւրոց (կարգէ) *ի ձախմէ* /Խոր., 39/:

Բազմակի տեղի պարագաների շարահասության վերաբերյալ կարելի է նշել հետևյալը. ա/ սրանք ևս մեծ մասամբ հետադաս են (Վասն այսորիկ ընդ անհնարին պատերազմ մարտնչին *ի մէջ բարձրացելոց ջրեղէն լերանց և ի մէջ խոնարհելոց ծովային ձորոցն* /Ագաթ., 3/), բ/ եթե առաջադաս են, ապա հիմնականում ոճական նկատառումներով (Զի *ի գաւառաց գաւառաց և կողմանց կողմանց ի տեղիս տեղիս* ժողովեցեն բազմութին /Ագաթ., 437/), գ/ սակավադեպ միաժամանակ և՛

նախորդում, և՛ հաջորդում են բային (Որ ոչ *ի ծովէ անտի* ելանէ կամ *ի ծագաց երկնից* /Եզն., 190/):

Նախադասության մեջ մեկից ավելի տեղի պարագաներին ևս բնորոշ են նույն շարադասական վիճակները, ինչ բազմակի տեղի պարագաներին. հիմնականում հետադաս (Խաղացին գնացին *յիւրաքանչիւր տեղեաց ի դուռն արքունի* /Եղ., 86/), ընդգծման նպատակով՝ առաջադաս (Գետու կարկաչահոս *ի յարևմտից ընդ մէջ անցանելով* /Խոր., 42/), երբեմն էլ՝ միաժամանակ լրացյալից առաջ և հետո (*Ընդ այլ և այլ ճանապարհս* գնացին *յիւրաքանչիւր տեղիս* /Փարպ., 153/): Ընդ որում, բոլոր երեք դեպքերում էլ, փոքրաթիվ փոփոխություններով հանդերձ, սովորաբար պահպանվում է տեղի պարագաների իմաստային տարատեսակների տրամաբանական հաջորդականության հետևյալ կարգը. ելման - անցման - ժամանման տեղի պարագաներ. ինչպես՝ Սահմանս հատանէ նմա ժառանգութեան *ի ծովէն ընդ արևելս մինչև ցղաշտ մի* /Խոր., 44/: Ինքեանք իսկ *ի կողմանց և ի գաւառաց* ...հասանէին *ի բացեալ աղբիւրն* գիտութեանն Աստուծոյ/Կոր., 58/: *Անտի ի Սամոսատական քաղաքն* գումարէր /նույն տեղում, 46/ և այլն: Թեև մեկից ավելի տեղի պարագաներից յուրաքանչյուրը տրամաբանորեն շեշտվում է լրացյալին անմիջապես նախորդելիս, սակայն ելման և անցման պարագաները բավականին ընդգրծուն են նաև այն դեպքում, երբ խախտելով վերոհիշյալ հաջորդականության կարգը՝ հայտնվում են դրա վերջում. ինչպես՝ Եւ բանակի առ եզերք գետոյն *ի հիւսիսոյ* /Խոր., 174/: Հրամայեա ինձ գալ առ քեզ *ի վերայ ջրոցն* /Մատթ., ԺԴ, 28/ և այլն:

Այսպիսով, հետադաս տեղի պարագան գրաբարում դրսևորվում է մի քանի շարադասական մասնակադապարներով, որոնք մեր հաշվումներով երկկազմ լրիվ նախադասություններում ունեն հետևյալ հաճախականությունը. $P(S(A^2 \text{ տեղի}) = 62\%$, $S(P(A \text{ տեղի}) = 32\%$ և $P(A \text{ տեղի}(S) = 3\%$: 100 դեպքից 85-ում հետադաս տեղի պարագան իր լրացյալից ընդմիջարկված է ենթակայով կամ ուղիղ խնդրով, իսկ այլ խնդիրներով և մանավանդ պարագաներով՝ հազվադեպ: Հետադաս տեղի պարագա ունեցող զեղչված ենթակայով երկկազմ և բայական միակազմ նախադասություններում ամենագործածական շարադասական կադապարները գրաբարում երեքն են. $P \rightarrow A$ տեղի՝ 52%, $P \rightarrow O \rightarrow A$ տեղի՝ 25 % և $P \rightarrow A$ տեղի $\rightarrow O/A$ ՝ 15 %:

1. 2 Ինչպես վերևում ասվեց, գոյականի տարբեր հոլովաձևերով, նախդրավոր և նախադրությամբ կապակցություններով արտահայտված տեղի պարագայի համար գրաբարում բացահայտորեն նախընտրելի է հետադաս վիճակը: Նշանակում է՝ եթե նմանօրինակ լրացման առաջադասությունն այլ գործոններով չի պայմանավորված, շրջունություն է ոճաարտահայտչական նպատակով: Այդպիսին է մասնավորապես առաջադաս տեղի պարագայի՝ ստորոգյալին անմիջապես նախորդող

² Մասնագիտական գրականության մեջ այս պայմանական նշանները գործածվում են հետևյալ նշանակություններով. P ՝ ստորոգյալ, S ՝ ենթակա, A ՝ պարագա, O ՝ խնդիր:

դիրքը, որ լավագույնս է ծառայում այդ լրացման տրամաբանական ընդգծմանը. Իմաստութիւն *յէլս ճանապարհաց* գովի, և *ի հրապարակս* զհամարձակութիւն բերէ, և *ի գլուխս պարսպաց* քարոզի, և *առ դրունս հզորաց* յաճախէ, և *ի դրունս քաղաքաց* համարձակեալ խօսի /Առակ., Ա, 20/: Մինչդեռ այդ նույն առաջադաս տեղի պարագան իր լրացյալից հեռանալիս դադարում է ընդգծվել. ինչպէս՝ *Յամենայն կողմանց* խաղաղութեամբ *բնակեաց* աշխարհի նորա /Եղ., 42/: *Ընդ քիթսն և ընդ բերանն* առհասարակ գոլորշի ջերմախառն *էլանէր* /նույն տեղում, 58/ և այլն:

1. 3 Վերն ասվածին հակառակ՝ բոլորովին այլ տեսք ունի տեղի պարագայի շարադասությունը գրաբարում, եթե այն արտահայտված է տեղի մակբայներով կամ տարածականության իմաստ ունեցող դերանուններով (դերանվանական մակբայներով): Վիճակագրությունը փաստում է, որ այդպիսի տեղի պարագաները գերազանցապես առաջադասվող են. այսինքն՝ ստորոգյալին նախորդող դիրքը նրանց սովորական վիճակն է: Խոսքն անշուշտ վերաբերում է լրացյալից այլ շարադասական բաղադրիչներով ընդմիջարկված նախադաս տեղի պարագաներին, որ հիմնականում զբաղեցնում են նախադասության սկիզբը. *Աստ* քաջութեամբ նահատակեցաւ /Եղ., 112/: Եվ քանի որ դա հաճախ նաև պարագայի՝ լրացյալին անմիջապես նախորդող դիրքն է, ապա պարագան այդտեղ նաև տրամաբանական շեշտ կրողն է. ինչպէս՝ *Ի հեռուստ* տեսին զնոսա /Եբր., ԺԱ, 5/: *Անդ* գտանին և ազգի արմատք բուսոց /Փարպ., 9/: Եւ *ի բոցոյն* վազէր խարտեաշ պատանեկիկ /Խոր., 87/: *Ի վերուստ յերկնուստ* ունի օրէնսդրութիւնն /Եղ., 29/: *Իսկ իսկ առաջի* ընթերցան գգիրս ձերոյ /նույն տեղում/:

Մյուս կողմից էլ՝ նախադասության սկիզբը առաջադաս տեղի պարագայի համար քերականորեն ամրակայված կայուն դիրք է, եթե այն արտահայտված է *յո*, *ուստի*, *ուր*, *որ* հարցահարաբերական բառերով. ինչպէս՝ *Յո՞ թափեցից* զդառնութիւն թունաւոր, կամ *ո՞ր* բացատրեցից զբազմութիւն նետիցն /Եղ., 14/: *Ուստի՞* գայ և *յո՞* երթայ /Յովհ., Գ, 8/: Վաղվաղակի յղեմ զքեզ, *ուր* կամիսն երթալ /նույն տեղում, 36/: Երբեք երբեք պատերազմունք շարժին, *ուր* մեղաւոր և արդար առ հասարակ կոտորին /Եզն., 20/: *Ուր* սաստկութիւն պիտոյ է, անդ հուր կոչի, և *ուր* քաղցրութիւն, անդ լույս է /նույն տեղում, 93/: ..., *յորոց վերայ* դիմեսցես դու /ԲՕրին., Գ, 22/ և այլն:

Այսպիսով, գրաբարի տեղի պարագան առաջադաս է ուսումնասիրված բնագրային օրինակների մոտ մեկ երրորդում: Այդպիսի պարագայով կառույցները հին հայերենում դրսևորվում են հիմնականում մի քանի շարադասական կաղապարներով: Երկկազմ նախադասություններում դրանք են. $S \rightarrow (O/A)(A \text{ տեղի} \rightarrow P)$ ՝ 45%, $A \text{ տեղի} \rightarrow S \rightarrow P$ ՝ 32%, $A \text{ տեղի} \rightarrow S \rightarrow (O/A) \rightarrow P$ ՝ 13%, $A \text{ տեղի} \rightarrow P \rightarrow S \rightarrow (O/A)$ ՝ 5%: Ենթակայի գեղչմամբ երկկազմ և բայական միակազմ տեղի պարագայով նախադասությունների համար դասական գրաբարի ամենագործածական շարադասական կաղապարներն են. $A \text{ տեղի} \rightarrow P$ ՝ 51%,

$O/A \rightarrow A$ տեղի $\rightarrow P'$ 35%, A տեղի $\rightarrow O/A \rightarrow P'$ 11%: Մնացած շարադասական կադա-
պարները վկայված են մինչև երկու և ավելի քիչ տոկոսով:

2. Ժամանակի պարագա. Գրաբարը գործառում է ժամանակի պարագա՝ մի քանի իմաստային տարատեսակներով՝ գործողության սկզբնավորման, տևողության, ավարտման և այլ ժամանակային երանգներով: Այն արտահայտվում է ժամանակի մակբայներով, անվան տարբեր հոլովածներով, նախդրային և նախադրությամբ կապակցություններով, առանձին դերբայով ու դերբայական դարձվածով: Առկա է պարագայով նախադասությունների գրեթե մեկ երրորդում, հաճախ՝ նաև այլ պարագաների հետ միասին: Այսինքն՝ գործածությամբ համարյա չի զիջում տեղի պարագային: Սակայն շարադասությամբ նկատելիորեն տարբերվում է նրանից:

2. 1 Վիճակագրությունը փաստում է, որ ժամանակի պարագայի բոլոր արտահայտություններում գերակայող վիճակը առաջադասությունն է, որը երբեմն թույլ, երբեմն էլ գրեթե բացարձակ դրսևորում է ստանում: Նկատի ունենք առաջին հերթին մակբայներով և դերբայական ձևերով արտահայտվող ժամանակի պարագաները, հատկապես առաջինները, որոնց հետադասությունը գրաբարում եզակի փաստերով է արձանագրվում. ինչպես՝ *Եւ նոքա այժմիկ կերիցեն ձուկն /Եզն., 231/*: *Միշտ և հանապազ* ի կէտ կոչման և տենչալի մարտիրոսութեանն *փութանային հասանել /Փարպ., 69/*: *Արդ օրէն էր* մեզ աստանօր զկարծիս նոցա *յայտնել* ըստ կարողութեան */Խոր., 14/*: *Ի բառնալ* ազգին Արշակունեաց *տիրեցին* աշխարհիս ազգն Սասանայ պարսկի */Եղ., 6/*: *Ի մկրտելն* զամենայն մկրտեալսն *կեցուցանել /Ագաթ., 207/*:

Իսկ եթե ժամանակի մակբայը (*իբրև, յորժամ, յայնժամ, երբ*) նաև քերականական կապի միջոց է, որով երկրորդական նախադասությունը կապվում է գլխավորին, ապա բացառապես առաջադաս սկզբնային դիրք ունի իր լրացյալի նկատմամբ, ինչպես՝ *....երբ Տէր տանն գայցէ յերեկորեայ՝ եթէ ի մէջ զիշերի, եթէ ի մէջ հաւախօսի,...* */Մարկ., ԺԳ, 35/*: *Յորժամ* հեծեծեսցես, *յայնժամ* կեցցես */Կոր., 48/*: *Յորժամ* գայ ի չափ հասակի մարդոյ, *յայնժամ* միտի ի չարիս */Եզն., 31/*: *Իբրև* աւուրս քառասուն այսու նեղէր զնոսա */Եղ., 290/*:

Եթե ասվածին ավելացնենք նաև այն, որ ժամանակի պարագայի՝ լրացյալին անմիջապես նախորդող դիրքը լրացման տրամաբանական ընդգծման նպատակ ունի, և նմանօրինակ նախադասություններն էլ բավականին շատ են, ապա միանգամայն բացատրելի կլինի առաջադաս ժամանակի պարագայով նախադասությունների նկատելի առատությունը դասական գրաբարում: Եվ իրոք, բազմաթիվ նախադասություններում ստորոգյալից անմիջապես առաջ գտնվող ժամանակի պարագան նախադասության տրամաբանական շեշտի կրողն է, ինչպես՝ *Չայնու ժամանակաւ ապստամբեաց* յարքայէն Հայոց մի ի ծառայից նորա */Բուզ., 18/*:

Յառաջին խորանն *յամենայն ժամ մտանէին* քահանայքն /Եբր., Թ, 7/: Եւ եթէ *ի հով ժամանակի ուտիցէ* ոք, վնասէ /Եզն., 67/ և այլն:

2. 2 Գրաբարում ժամանակի պարագայի ընդհանուր առմամբ ակնհայտ առաջադասության այսպիսի հենքի վրա քիչ թե շատ նկատելի բացառությունը թերևս (*մինչև*) *g + հայցական* կառույցով արտահայտվող ժամանակի պարագայի հետադասության հակումն է (Աւանդապահքն *տային մինչև ցնովհաննէս* /Ագաթ., 433/: Իշով *շրջէր ցօր մահուան իւրոյ* /Խոր., 296/), թէն եզակի չեն նաև նրա առաջադասության դեպքերը (*Յայժմ* ես վասն քո յաշտ առնէի /Եզն., 92/ և այլն):

Սովորաբար հետադաս է նաև բացահայտյալի և մասնավորեցնող պարագայական բացահայտչի կապակցությամբ արտահայտված ժամանակի պարագան. Բերեք առ իս *վաղիս ի սոյն ժամու* /Դ Թագ., Ժ, 6/: Հանդիպում են դեպքեր, երբ նման կապակցության բաղադրիչներն իրարից տրամագծորեն հեռացած են՝ բացահայտյալը նախադասության սկզբում է, բացահայտիչը՝ վերջում և այդ դիրքում, անշուշտ՝ ընդգծված. *Ի սորա աւուրս* երևեցաւ իսպառ լուսեղէն *առ երանելեան Կիւրդի* /Խոր., 116/: Նույնը կարելի է ասել նաև լրացյալից այլ շարա-դասական բաղադրիչներով, մասնավորապես ենթակայով ընդմիջարկված և նախադասության վերջը մղված ժամանակի պարագայի մասին, ինչպես՝ Եւ մտին ի մէջ բանակին յառաւօտու պահուն, և հարկանէին զորդիսն Ամմօնայ *մինչև ի ջեռնուլ արևուն* /Ա Թագ., ԺԱ, 11/: Եւ յարեան որդիքն Իսրայիլի *ընդ առաւօտն* /Դատ., Ի, 19/:

Բավականին միօրինակ է ժամանակի պարագայի դիրքը նաև այլ պարագաների միջավայրում. իր լրացյալին և՛ նախորդելիս, և՛ հաջորդելիս գրաբարի ժամանակի պարագան նախընտրում է սովորաբար լինել տեղի պարագայից հետո և մյուսներից առաջ. Ծնեալ Որմզդի *ի ժամու իւրում լուսաւոր և անուշահոտ* /Եզն., 91/:

2. 3 Այսպիսով՝ ժամանակի պարագան դասական գրաբարում մեծ մասամբ առաջադաս է: Երկկազմ լրիվ կառույցներում այդպիսի ժամանակի պարագայով առավել գործածական շարադասական կաղապարներն են՝ $A\theta a m a n a k i \rightarrow P \rightarrow S \rightarrow (A/O)$ ՝ 31%, $A\theta a m a n a k i \rightarrow (A/O) \rightarrow P \rightarrow S$ ՝ 27%, $(A/O) \rightarrow A\theta a m a n a k i \rightarrow P \rightarrow S$ ՝ 7%, հետադասության դեպքում՝ $S \rightarrow P \rightarrow (A/O) \rightarrow A\theta a m a n a k i$ ՝ 31%, $S \rightarrow P \rightarrow A\theta a m a n a k i \rightarrow (A/O)$ ՝ 25%, $(A/O) \rightarrow S \rightarrow P \rightarrow A\theta a m a n a k i$ ՝ 14%:

Ժամանակի պարագայի առաջադասությունն ավելի ցայտուն արտահայտված իրողություն է միակազմ և զեղչված ենթակայով կառույցներում (շուրջ 72 %), որոնցում առավել հաճախաբար են $A\theta a m a n a k i \rightarrow (A/O) \rightarrow P$ ՝ 48%, $A\theta a m a n a k i \rightarrow P \rightarrow (A/O)$ ՝ 26%, $(A/O) \rightarrow A\theta a m a n a k i \rightarrow P$ ՝ 13% շարադասական մասնակաղապարները:

Հետադաս ժամանակի պարագան, որ վիճակագրական հաշվումներով գրաբարում ավելի քան երկու անգամ իր գործածությամբ զիջում է առաջադասին, երկկազմ լրիվ կառույցներում նախընտրում է հիմնականում երկու՝ $P \rightarrow S \rightarrow A\theta a m a n a k i \rightarrow (A/O)$ ՝ 41%, և $P \rightarrow S \rightarrow (A/O) \rightarrow A\theta a m a n a k i$ ՝ 28% շարադասական

կադապարները: Բայական միակզմ և գեղջված ենթակայով կառույցները գերազանցապես դրսևորվում են $P \rightarrow (A/O) \rightarrow A$ ժամանակի՝ 62% և $P \rightarrow A$ ժամանակի՝ (A/O) ՝ 31% շարադասական մասնակադապարներով:

3. Ձևի պարագան իր գործառության հաճախականությամբ նույնիսկ գերազանցում է նախորդներին: Ինչպես հավաստում է վիճակագրությունը, այն առկա է պարագայով նախադասությունների գրեթե 35%-ում: Արտահայտվում է հիմնականում մակբայով, ածականով, նաև դերբայական ձևերով, անվան տարբեր հոլովածներով, նախդրային և նախադրությամբ կապակցություններով, դերբայական դարձվածով: Շարադասությամբ ևս ավելի ազատ է՝ ընդհանուր առմամբ առաջադասության թույլ գերակշռությամբ: Այնուհանդերձ, պայմանավորված խոսքի մասային արտահայտությամբ, ծավալով, տրամաբանական ընդգծման անհրաժեշտությամբ, նաև այլ հանգամանքներով, գրաբարի ձևի պարագան ունի նաև շարադասական վիճակներ, որտեղ աչքի են ընկնում ակնհայտ, երբեմն էլ՝ նույնիսկ բացարձակ կայունությամբ:

3. 1 Այսպես, տարբեր բնագրային հատվածներում գրեթե նույն պատկերն է ներկայացնում մակբայներով և ածականներով արտահայտված ձևի պարագաների շարադասությունը: Սրանց ակնհայտորեն նախընտրելի վիճակը բայական լրացյալի նկատմամբ առաջադասությունն է. ինչպես՝ *Ձուր տարապարտ* ի ցասմանէ դառնութեան սրտին *կոտորէ* անթիւ մարդիկ /Բուզ., 118/ Իսկ սա զայն *միանգամայն կատարեաց* /Եբր., Է, 27/: *Զ*էն երկիրն ամենայն *թափուր և աւերակ թողոյր* /Ագաթ., 19/: *Լի չոգայ*, և *ունայն դարձոյց* զիս Տէր /Հոռթ., Ա, 21/: Նաև արջք օրհասականք ընդ վախճանել շնչոցն *հզօրագոյնս կռուին* /Եդ., 16/: *Ամբարձեալ զձեռս իւր՝ օրհնեաց* զնոսա /Փարպ., 47/:

3. 2 Գրաբարում հաճախ է հանդիպում բայական լրացյալի իմաստի սաստկացմանը ծառայող ձևի պարագա՝ արտահայտված բային արմատակից կամ հոմանիշ բառով³: Այսպիսի լրացումն իր շարադասությամբ բավականին կայուն է. ընդ որում, գոյականական արտահայտության դեպքում հայցականով այն մեծ մասամբ նախադաս է (Զի՞ գործես, *զմահ աղուէտու սպանից* զքեզ /Բուզ., 278/), գործիականով սովորաբար հետադաս է (*Զարմացան* մեծաւ *զարմանալեալ* /Մարկ., Ե, 42/, *Բարկացաւ սրտմտութեամբ* Տէր ի վերայ Իսրայիլի /Թուոց, ԻԵ, 3/), իսկ նույնարմատ անորոշ դերբայով դրվելիս՝ գերազանցապես առաջադաս. ինչպես՝ *Ապականելով ապականեսցի* երկիր /Եսայի, ԻԴ, 3/, *Դիպելով դիպեցայ* ի լերինն Գեդրուայ /Բ Թագ., Ա, 6/, *Երկնչելով երկեալ* թագաւորն Պարսից Շապուհ /Բուզ., 21/:

Վիճակագրությունը հավաստում է, որ իր դիրքով հատկապես կայուն է հավելադիր ձևի պարագան՝ գրաբարի ոճական պերճանքներից մեկը՝ արտա-

³ **Ղազարյան Ս.**, նշվ. աշխ., էջ 460, **Քոսյան Վ.**, Գրաբարի բառակապակցությունները, Ե., 1980, էջ 160:

հայտված բայական լրացյալին հոմանիշ անցյալ դերբայով: Մեր կողմից դիտարկված ինը տասնյակից ավելի օրինակներում այն առանց բացառության առաջադաս է: Օրինակներ՝ Մեծաւ տրտմութեամբ *խոովեալ տարակուսէր* յանձն իւր /Փարպ., 18/, Յընթրիս *հրաւիրեալ կոչեցին* զմեծ թագաւորն Հայոց Պապ /Բուզ., 87/, Եւ *յոցեալ կուրացան* արշաւանք որսորդաց /Եղ., 181/, Կրակարանն լի հրով առաջի նոցա *բորբոքեալ այրէր* /նույն տեղում, 152/ և այլն:

3. 3 Նախորդ նախադասության հետ տրամաբանական ու քերականական կապի անհրաժեշտությամբ է պայմանավորված ձևի պարագայի՝ հաջորդող նախադասության սկզբում դրվելը. ինչպես *Ըստ այնմ ձևոյ* դրոշմեցաք /Ագաթ., 469/: *Ձայս օրինակ*, աւար առեալ աւերէին զամենայն երկիր /նույն տեղում/որոյ ոչ գոյր *համեմատ* յերկրի / նույն տեղում, 109/: *Համեմատ նմա* այլ ոչ գտանէր /Բուզ., 43/: Նկատենք, որ այսպիսի ձևի պարագան, շնորհիվ իր վերոնշյալ դերի, նաև տրամաբանորեն ընդգծված է:

3. 4 Տարբեր կառույցներում ձևի պարագայի՝ տրամաբանորեն շեշտված դիրքեր կարող են լինել նաև ստորոգյալին անմիջապես նախորդող (Չարաչար *մահուամբ* սատակէր /Եզն. 88/, Ջհանդէս գնդին *ինքնին* տեսանէր /Եղ., 41/), ինչպես նաև նրա՝ լրացյալից այլ բառերով ընդմիջարկված վերջադասությունը (Ծնեալ Որմզդի ի ժամու իւրում *լուսաւոր և անուշահոտ* /Եզն., 91/, Երթիցեն առ թագաւորն Պարսից *ողջս և անարատս* /Բուզ., 185/):

3. 5 Այսպիսով՝ գրաբարի ձևի պարագան շարադասությամբ նախորդներից ավելի ազատ է՝ ընդհանուր առմամբ առաջադասության չնչին գերակշռությամբ: Երկկազմ լրիվ կառույցներում ձևի պարագայով առավել գործածական շարադասական մասնակադապարներն են՝ $S \rightarrow A$ ձևի $\rightarrow P \rightarrow (A/O)$ ՝ 23%, $A\Delta\text{ևի} \rightarrow P \rightarrow S \rightarrow (A/O)$ ՝ 14%, $S \rightarrow (A/O) \rightarrow A\Delta\text{ևի} \rightarrow P$ ՝ 11%՝ ձևի պարագայի առաջադասությամբ և $S \rightarrow P \rightarrow (A/O) \rightarrow A\Delta\text{ևի}$ ՝ 21%, $(A/O) \rightarrow S \rightarrow P \rightarrow A\Delta\text{ևի}$ ՝ 14%, $S \rightarrow P \rightarrow A\Delta\text{ևի} \rightarrow (A/O)$ ՝ 10%՝ պարագայի հետադասությամբ: Միակազմ և զեղչված ենթակայով կառույցներում առավել հաճախադեպ են $A\Delta\text{ևի} \rightarrow P \rightarrow (A/O)$ ՝ 20%, $(A/O) \rightarrow A\Delta\text{ևի} \rightarrow P$ ՝ 14%, $A\Delta\text{ևի} \rightarrow (A/O) \rightarrow P$ ՝ 14%, $P \rightarrow (A/O) \rightarrow A\Delta\text{ևի}$ ՝ 21%, և $(A/O) \rightarrow P \rightarrow A\Delta\text{ևի}$ ՝ 20% շարադասական մասնակադապարները:

4. **Չափ ու քանակի պարագայի** շարադասությունը ևս գրաբարում ազատ է, սակայն խիստ որոշակի տարբերակմամբ. թվականներով, գոյականներով և հատկապես զանազան կապակցություններով արտահայտված այս բայական լրացման (այլ խոսքով՝ պարագայական խնդրի) ակնհայտորեն նախընտրելի դրությունը հետադասությունն է. Խաւար *եղև* ի վերայ ամենայն երկրին *մինչև ցինն ժամ* /Մատթ., ԻԷ, 5/: Եկին *մօտ եղեն* ի գետն Եփրատ իբրև *ձիոյ արշաւանօք երկուր* /Ագաթ., 811/: Մինչդեռ չափ ու քանակի մակբայներով ու ածականներով արտահայտվածը՝ բուն պարագան, ընդհակառակը, եզակի բացառություններով առաջադաս է. *Քանիցս անգամ* տուեալ է քեզ խրատ և պատուէր /Ագաթ., 38/: Եթէ *շատ մա-*

տուգանեմք նմա զկերակուրսն, *յոյժ քաղցնու*. և եթէ *բնաւ չտամք, ամենևին անցանէ* /Եղ., 297/: Սա հիմք է տալիս առաջինների սակավադեպ առաջադասությունը (*Բազում ամօք* զհամբերութիւն յանձն իւր կրէր /Ագաթ., 299/, *Քան զաւագ* բազմացան /Սաղմ., ՃԼԸ, 18/), ինչպէս նաև երկրորդների խիստ եզակի դրսևորվող հետադասությունը (Միրեցին զՏերն *առաւել* /Ագաթ., 305/) ընդգծման նպատակով չափ ու քանակի պարագայի ոճական շրջում համարել:

4. 1 Դասական գրաբարի չափ ու քանակի պարագայով նախադասությունների ամենագործածական շարադասական կադապարներն են. ա) Երկկազմ լրիվ կառույցներում՝ $S \rightarrow A \rightarrow P \rightarrow (A/O)$ ՝ 41%, $A \rightarrow P \rightarrow S \rightarrow (A/O)$ ՝ 14%՝ չափի պարագայի առաջադասությամբ և $P \rightarrow S \rightarrow (A/O) \rightarrow A$ ՝ 27%, $S \rightarrow P \rightarrow (A/O) \rightarrow A$ ՝ 12%՝ պարագայի հետադասությամբ: բ) Միակազմ և զեղջված ենթակայով կառույցները հիմնականում հանդես են գալիս $A \rightarrow P \rightarrow (A/O)$ ՝ 33%, $A \rightarrow P \rightarrow (A/O) \rightarrow P$ ՝ 15%, $(A/O) \rightarrow A \rightarrow P$ ՝ 10%, $P \rightarrow (A/O) \rightarrow A$ ՝ 27% և $(A/O) \rightarrow P \rightarrow A$ ՝ 10% շարադասական մասնակադապարները:

5. **Պատճառի պարագան**, որ գրաբարում արտահայտվում է նախդրավոր ու նախադրությամբ կապակցություններով, շարադասության ազատությամբ հանդերձ, իր բոլոր դրսևորումներում նախապատվությունը տալիս է առաջադասությանը, իսկ որոշ դեպքերում ուղղակի կայուն առաջադաս է: Խոսքը վերաբերում է առաջին հերթին անցյալ դերբայով արտահայտված պատճառի պարագային: Ի դեպ, այս դերբայը շարահյուսական նման դերով կարող է հանդես գալ ինչպես առանձին, այնպես էլ իր լրացումների հետ՝ իբրև դարձվածային կապակցություն. ինչպէս՝ *Ձայրացեալ* սրտմտութեամբ հրաման տայր /Փարպ., 157/: *Ի բազում թախանձելոյ նոցա հարկաւորեալ*՝ պատմեաց գտեսիլն /Խոր., 365/: Հետադասության եզակի դեպքերը, այն էլ տրոհմամբ, անտարակույս ծառայում են այսպիսի պարագայի տրամաբանական ընդգծմանը, ինչպէս՝ *Կործանի՝ առ ի լաւութեանցն ցանկութեան մերոյ ի պարտութիւն մատնեալ* /Եզն., 18/:

5. 1 Մյուս պարագաների նման՝ պատճառի պարագան ևս կայուն առաջադաս է նախադասությունների տրամաբանական և քերականական կապի միջոցի դերում. ինչպէս՝ *Յայն աղագս* զմեզ զուր, անողորմ դատիք /Եղ., 145/: *Այսորիկ աղագաւ* կոչեն ես զսա նախաշաւիղ ճանապարհ /Խոր., 246/: Եւ *այնր աղագաւ* պատուիրէր նմա վասն իւր յաշտ առնել /Եզն., 129/, *Յոր սակս* և հարք մերսահմանեցին կանոնս /նույն տեղում, 287/:

Կայուն առաջադասությամբ աչքի է ընկնում է նաև *առ* նախդրի և անվան տարբեր հոլովաձևերի կապակցությամբ հանդես եկող պատճառի պարագան. *Առ տգիտութեան* մոլորեալ են ի մեծ գիտութենէս մերմէ /Եղ., 144/: *Առ նախանձ* թշնամւոյն բանասրկութիւն հրապոյրք ցոփացուցիչք մտին յաշխարհ /Ագաթ., 44/: Այս դեպքում ևս հետադաս դրությունը, մանավանդ, եթե դա համընկնում է նախա-

դասության վերջի հետ, ընդգծում է պատճառի պարագան. Խոտորեսցի յաջակողմն իւր *առքաղի* /Եսայի, Թ, 18/: Պատմեցի ձեզ ոչ միայն *առնեղել սրտիս* /Փարպ., 52/:

Առանձնապես կայուն հետադասություն ունի *յերեսաց* նախադրությամբ և անվան տրականով արտահայտվող պատճառի պարագան. ինչպես՝ Ապա ի պարտութիւն մատնեցան զօրքն Պարսից *յերեսաց նոցա* /Բուգ., 125/: Ոչ ծանիցի *յերեսաց սովոյն* /Ծննդ., ԽԱ, 31/:

5. 2 Գրաբարի պատճառի պարագայով կառույցները դրսևորվում են մեկ տասնյակից ավելի շարադասական կաղապարներով, որոնցից V դարի հեղինակները նախընտրում են հիմնականում գործածել. ա) երկկազմ լրիվ նախադասություններում $A \rightarrow P \rightarrow S \rightarrow (A/O)$ ՝ 37%, $S \rightarrow A \rightarrow P \rightarrow (A/O)$ ՝ 23%՝ պատճառի պարագայի առաջադասությամբ և $S \rightarrow P \rightarrow (A/O)$ (պատճառի՝ 17%, $P \rightarrow S \rightarrow (A/O) \rightarrow A$ (պատճառի՝ 12%՝ պարագայի հետադասությամբ, բ) անենթակա և զեղչված ենթակայով նախադասություններում՝ $A \rightarrow P \rightarrow (A/O)$ ՝ 40%, $(A/O) \rightarrow A \rightarrow P$ ՝ 13%, $A \rightarrow (A/O) \rightarrow P$ ՝ 10%, $P \rightarrow (A/O) \rightarrow A$ ՝ 18%, և $P \rightarrow A \rightarrow (A/O)$ ՝ 11%, $(A/O) \rightarrow P \rightarrow A$ ՝ 10% շարադասական մասնակաղապարները:

6. Նպատակի պարագան իր շարադասությամբ վերը քննարկված պարագաների շարքում ընդհանրություններ ունի թերևս ժամանակի պարագայի հետ. գրաբարյան իր բոլոր դրսևորումներում (անվան տարբեր հոլովածներ, առանձին դերբայ կամ դերբայական դարձված, նախդրավոր և նախադրությամբ կապակցություն) նրա նախընտրելի շարադասական վիճակը հետադասությունն է, որը երբեմն խիստ ցայտուն դրսևորում ունի:

6. 1 Գոյականի տրական, հայցական, գործիական հոլովներով, անորոշ դերբայի հայցականով, նախդրավոր և նախադրությամբ կապակցություններով արտահայտված նպատակի պարագան գրաբար բնագրերում ունի հետադաս դիրքի գրեթե կրկնակի գերազանցություն. *Առաքեցի զձեզ հնձել* /Ագաթ., 697/: *Մատնեցան ի մահ վասն անուանն Աստուծոյ* /նույն տեղում, 582/: *Ամբարշտելոցն մատնել խորհիցիմք ի սատակումն* /Փարպ., 22/: *Դնէ յարքունիս ի պահեստի* մեծաւ զգուշութեամբ /Խոր., 31/: Այդ գերազանցությունն ավելի ակնառու է, երբ նպատակի պարագան դերբայական դարձվածով է արտահայտված. ինչպես՝ *Երկարեաց արարեալ առ ի պատմելոյ ազգացն եկելոց զհամաշխարհական բարկութեանն պայման* /Ագաթ., 155/:

6. 2 Վերևում ասվածը թույլ է տալիս նաև տարբերակել գրաբարի նպատակի պարագայի տրամաբանական ընդգծմանը ծառայող դիրքերը, որ երկուսն են: Դրանցից մեկը ստորոգյալին անմիջապես նախորդող վիճակն է, որ աներկբայորեն պիտի համարել նպատակի պարագայի ոճական շրջում. ինչպես՝ Արիմն, ասեն, զՈրմիզդ *ի ճաշ կոչեաց* /Եզն., 98/: Այլ, ասեն, *փառաց առնէր զյաշտն* /նույն տեղում, 87/: Եթե դու *յորս հեծցիս* յազատն ի վեր ի Մասիս /Խոր., 190/: Ոչ որ *ի*

միաբանությունն հաւաքեաց զգունդսն Հայոց /նույն տեղում, 339/: Զմի ոմն ի հաւատարիմ ծառայից իւրոց *ի գործ առաքէր* յերկիրն Հայոց /Եղ., 22/: Այսպիսի նպատակի պարագան ավելի նկատելի և առավել շեշտված է մանավանդ այն դեպքում, երբ նրա առաջադաս դիրքը համընկնում է նախադասության սկզբի հետ. ինչպես՝ *Ի փրկութիւն առաքեաց* զիս /Ծննդ., ԽԵ, 8/: *Ի խորհուրդ կոչէր* զպաշտօնեայս ձախակողմանն /Եղ., 16/: *Զի վասն միոյ քինու ոչ է օրէն* դիւցազանց.... /Խոր., 175/ *Առ չարութեան եհան* զնոսա /Ելից., ԼԲ, 12/: Բնականաբար, նկատի չունենք այն դեպքերը, երբ նախադասության սկիզբը նպատակի պարագայի քերականորեն ամրակայված դիրք է՝ նախորդող նախադասության հետ շարահյուսական կապի ապահովմանը ծառայող. Եւ ընդ սակաւ աւուրս եկին բերին զայն ինչ, *գորմէ յղեացն* /Բուզ., 31/:

Ընդգծման դիրքերից երկրորդը նպատակի պարագայի՝ իր լրացալից այլ շարադասական բաղադրիչներով ընդմիջարկված վերջնային դրությունն է, որտեղ ոչ միայն կապակցությամբ, այլև բառով արտահայտված այս լրացումը սովորաբար նաև տրոհված է լինում. ինչպես՝ *Ետ* զՄեպիովրա դուստր իւր Մովսիսի *կնութեան* /Ելից., Բ, 21/: *Եկ հաւանեաց* բանից աչագեղոյ դստերս Ալանաց՝ *տալ զպատանիդ* /Խոր., 175/: Յայնժամ *հրաման առեալ* ի թագաւորէն՝ *սկիզբն առնելոյ զխուժադուժ կողմանցն Մարաց* /Կոր., 54/: Ապա թագաւորն Պարսից տաջիկ ուղտուք *արձակէ* ի Հայս արս *զհողոյ և զջրոյ* /Բուզ., 141/ և այլն:

6. 3 Վիճակագրությունը թույլ է տալիս նաև առանձնացնել նպատակի պարագայով կառույցների այն շարադասական կաղապարները, որոնք ամենագործածականն են գրաբարում. ա) երկկազմ լրիվ նախադասություններում $S \rightarrow P \rightarrow A$ նպատակի՝ 21%, $S \rightarrow P \rightarrow (A/O) \rightarrow A$ նպատակի՝ 17%, $P \rightarrow S \rightarrow A$ նպատակի՝ 15%, $P \rightarrow S \rightarrow (A/O) \rightarrow A$ նպատակի՝ 11%՝ նպատակի պարագայի հետադասությամբ և $S \rightarrow A$ նպատակի $\rightarrow P \rightarrow (A/O)$ ՝ 14%, A նպատակի $\rightarrow P \rightarrow S \rightarrow (A/O)$ ՝ 12%՝ պարագայի առաջադասությամբ. բ) անենթակա և գեղջված ենթակայով նախադասություններում՝ $P \rightarrow (A/O) \rightarrow A$ նպատակի՝ 31%, $P \rightarrow A$ նպատակի՝ 21%, $(A/O) \rightarrow P \rightarrow A$ նպատակի՝ 13%, $(A/O) \rightarrow A$ նպատակի $\rightarrow P$ ՝ 17%, A նպատակի $\rightarrow (A/O) \rightarrow P$ ՝ 10%:

Գրաբարը գործառու է նաև հիմունքի, պայմանի, միասնության և այլ պարագաներ, որոնք վերևում նշվածների համեմատությամբ սակավ են կիրառվում, իսկ իրենց շարադասության ազատ բնույթով, միևնույն ժամանակ, առաջադասության նկատելի գերակայությամբ, նաև շարադասական կաղապարների ամենագործական տեսակներով քիչ են տարբերվում ժամանակի, ձևի կամ պատճառի պարագաներից:

Համառոտագրություններ

Ագաթ. - Ագաթանգեղայ Պատմություն Հայոց, Թիֆլիս, 1914:

Բուզ. - Փաւստոսի Բիւզանդացոյ Պատմութիւն Հայոց, Թիֆլիս, 1912:

- Եզն. - Եզնկայ վարդապետի Կողբացոյ «Եղծ աղանդոց», Թիֆլիս, 1914:
Եղ. - Եղիշէի Վասն Վարդանայ և Հայոց պատերազմին, Ե., 1957:
Կոր. - Կորյուն, Վարք Մաշտոցի, Ե., 1941:
Փարպ. - Ղազարայ Փարպեցոյ Պատմութիւն Հայոց և Թուրք առ
Վահան Մամիկոնեան, Տփղիս, 1904:
Խոր. - Մովսիսի Խորենացոյ Պատմութիւն Հայոց, Տփղիս, 1913:
Ս. Գրքի (Աստուածաշունչ մատեան Հնոց և Նորոց Կտակարանաց,
Կ. Պոլիս, 1895) համառոտագրութիւններից՝
Առակ. - Առակք Սողոմոնի, Դատ. - Գիրք Դատաւորաց, Ելից. - Գիրք Ելից, Եսայի -
Մարգարէութիւն Եսայեայ, Երգ. - Երգ երգոց, Ա Թագ. - Գիրք առաջներորդ
Թագավորաց, Բ Թագ. - Գիրք երկրորդ Թագաւորաց, Դ Թագ. - Գիրք չորրորդ Թա-
գաւորաց, Թուոց - Գիրք Թուոց, Ծննդ. - Գիրք Ծննդոց, Հոութ. - Գիրք Հոութայ,
Մատթ. - Ս. Աւետարանիս Յիսուսի Քրիստոսի ըստ Մատթէոսի, Մարկ. - Ս.
Աւետարանիս Յիսուսի Քրիստոսի ըստ Մարկոսի, Յովհ. - Ս. Աւետարանիս
Յիսուսի Քրիստոսի ըստ Յովհաննու, Սաղմ. - Գիրք Սաղմոսաց, Բ Օրին. - Գիրք
երկրորդ Օրինաց և այլն:

**СЛОВОПОРЯДКОВЫЕ МОДЕЛИ
КОНСТРУКЦИЙ С ОБСТОЯТЕЛЬСТВАМИ В ДРЕВНЕАРМЯНСКОМ
ЯЗЫКЕ (ГРАБАРЕ)**

АРАПЕТЯН С. А.

Резюме

В статье описываются словопорядковые особенности обстоятельств, в частности, выявляются те грамматические и стилистические языковые факторы, которые в общих чертах свободного порядка слов играют определенную роль в фиксации тех или иных позиций обстоятельств во взаиморасположении единиц предложения. В отдельности представлены и охарактеризованы словопорядковые модели с обстоятельствами места, времени, причины, образа, способа, меры и степени действия в полных и неполных двусоставных предложениях. На основе статистических данных уточняется активность функционирования этих моделей в литературном языке V века.